

Misad Katalin: Nyelvhasználat kétnyelvű környezetben. Tanulmányok a magyar–szlovák nyelvi kapcsolódások köréből. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2019, 240 p. /Nostra Tempora, 26./

Misad Katalin a Pozsonyi Comenius Egyetem BTK Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének docense. Fő szakterülete az összehasonlító nyelvészet, a helyesírás kérdései és a kisebbségi oktatás.

Legújabb tanulmánykötete tizenhat nyelvészeti írást tartalmaz, melyek között vannak kutatások eredményeit bemutató és elméleti jellegű szövegek is. Témáját tekintve négy nagyobb egységre osztható: nyelvpolitika, a kétnyelvűség nyelvi rendszerben való megjelenése, szlovák–magyar helyesírási interferencia és a szlovákiai magyarnyelv-oktatás kérdései.

A kötet első részében kaptak helyet azok a tanulmányok, amelyek a szlovák nyelvpolitika alakulását és annak a magyar nyelvhasználatra való hatását vizsgálják. Az 1990. évi nyelvtörvény a szlovákot államnyelvként határozta meg, ezzel kifejezve annak elsőbbségét az országban használt többi nyelvvel szemben. A kisebbségi nyelvhasználatot korlátozó törvényt később, 1995-ben kiterjesztették minden formális szintre. Változást csak az 1999-es kisebbségi nyelvhasználati törvény hozott, amelynek értelmében azokon a településeken, ahol az adott kisebbség részaránya eléri a 20%-ot, a hivatalos dokumentumok kisebbségi nyelven is benyújthatóak, és ezekre kétnyelvű választ kaphat minden személy. A 2011-es módosítás részben pozitív változtatásokat, részben visszaesést jelentett a törvény előző tartalmához képest (a módosítás például nem írja elő a helyi és állami közigazgatási szervek dolgozóinak, hogy beszéljék az adott településen élő kisebbség nyelvét).

A szlovák nyelvtörvény egyes változatai nemcsak önmagukban, hanem más országok törvényeivel összevetve is nagyon tanulságosak. A szerző Finnország és Dél-Tirol vonatkozó törvényeit hozza fel példaként. A kisebbségi nyelv megőrzésének talán egyik legérdekesebb példája Dél-Tirol, ahol a német kisebbséghez tartozó szakemberek szándékosan nem létesítenek kétnyelvű iskolákat, mert úgy gondolják, hogy a szülők a gyermek boldogulása érdekében inkább ezekbe az iskolákba íratnák német anyanyelvű gyermekeiket is, ami pedig veszélyt jelentene a német nyelv fennmaradására Olaszország ezen régiójában.

Az 1995-ös törvény (melynek értelmében a hivatali kommunikáció nyelve a szlovák), valamint az 1999-es kisebbségi nyelvtörvény (mely kimondja, hogy a hivatalos értekezésben a kisebbségi nyelve is használható, amennyiben az adott településen a kisebbségi nyelvet beszélők részaránya eléri a 20%-ot) Szlovákia egyes településein hivatali kétnyelvűséget eredményezett. Ennek legszembetűnőbb megnyilvánulásai az intézményeken és azokon belül megjelenő kétnyelvű feliratok. A szerző több dél-szlovákiai település ún. vizuális nyelvhasználati szokásait vizsgálta, mely vizsgálatok alapján megállapítja, hogy írásban (a feliratok és a hivatalos dokumentumok nyelvét illetően) a szlovák nyelv használata dominál, a magyar főleg az ügyfelekkel való szóbeli kommunikációra korlátozódik. Egyes megkérdezett hivatalnokok véleménye szerint a magyar nyelv használatának megerősítésére azért nincs szükség, mert a tapasztalat alapján a lakosok passzív szókinccse elegendő ahhoz, hogy ügyeiket intézni tudják.

Hasonló hozzáállás tükröződik a kötet egy másik tanulmányában is, melyben a szlovákiai magyar nők névhasználati szokásairól készített felmérés eredményeit elemzi a szerző. Ezekből az derül ki, hogy – bár 1994 óta a Szlovákiában élő kisebbségeknek joguk van anyanyelvükön bejegyeztetni nevüket – sokan elfogadhatónak tartják a szlovákos írásmódot. A tanulmánykötet fontos részét alkotják azok a szövegek, melyek a szlovák–magyar kétnyelvűség konkrét megnyilvánulásait mutatják be. A szlovák nyelv magyarra gyakorolt hatása a különböző, szlovákból magyarra fordított szövegekben és szlovák–magyar szótárak készítésénél is megmutatkozik. Az interferencia leginkább a földrajzi és intézménynevek, valamint a rendezvények és ünnepek nevének írásában nyilvánul meg. A szerző

egyebek mellett sajtóból vett írásokon keresztül mutatja be a sajátos, szlovákiai magyar helyesírási formákat (ilyen például az intézményneveknél csak az első szó nagy kezdőbetűs írása, a földrajzi neveknél pedig a kötőjel elhagyása). A szlovák–magyar szótárak magyar címszavai, illetve a szlovák kifejezések magyar fordításai a szerző által vizsgált szakszótárakban sokszor nem a standard magyar megfelelők, hanem szlovákiai magyarok által használt kontaktusváltozatok. A nem standard magyar szakkifejezések használata a tankönyvfordításnál is gondot okoz, a következtelen terminushasználat ugyanis megnehezíti a tanulók számára a tananyag rögzítését.

A gyűjtemény utolsó részében a szlovákiai magyar tannyelvű oktatás kérdései kaptak helyet. A szerző – tapasztalataira és az érvényben levő törvényekre, előírásokra támaszkodva – megállapítja, hogy a magyar tannyelvű oktatás Szlovákiában leginkább csak nyelvben tér el a szlováktól, tekintve, hogy a tankönyvek, amelyekből ezekben az iskolákban tanítanak (kivéve a magyar nyelv és irodalom tankönyveket), kizárólag szlovák eredetiből készített fordítások lehetnek. Ha pedig fordítás, akkor elkerülhetetlen a fordítás során vétett hibákat, tartalmi pontatlanságokat megemlíteni. A nem hivatásos fordítók által használt nem standard magyar terminológián kívül egy újabb probléma merül fel a téma kapcsán: a szlováku és szlovákként szocializálódott célközönség helyett magyar diákokról és kisebbségi helyzet lévén az anyanyelvi nevelés fokozott fontosságáról van szó, amely tényezőket azonban a hivatalos tankönyvelbíráló bizottság ritkán vagy egyáltalán nem veszi figyelembe, a tankönyveknek ugyanis tartalmilag teljesen egyezniük kell a szlovák eredetivel.

A tanulmánykötet tematikailag nagyon színes, a felsorolt példákon kívül olyan kérdésekkel is foglalkozik, mint a nyelvjárások és kontaktusváltozatok helye a magyar nyelv tankönyvekben, a helyesírást tanítás fontossága és metodológiai kérdései, vagy a magyar idegen nyelvként való oktatásának nehézségei. A nyelvészeti és nyelvpolitikai jellegű kötet nemcsak a szerző szakterületének és munkásságának sarkalatos pontjait emeli ki, hanem bemutatja azokat a szlovákiai magyar kétnyel-

vűséggel kapcsolatos jelenségeket is, amelyeket minden nyelvhasználónak fontos és hasznos ismernie.

Kusala Orsolya

Popély Árpád: Két választás Csehszlovákiában. A szlovák országgyűlés és a kárpátukrán sojzm megválasztása 1938–1939. Pozsony, Kalligram, 2019, 260 p.

A szerző olyan témához nyúlt, amely alig feldolgozott nem csupán a magyar, hanem a cseh és szlovák kutatók számára is. A müncheni egyezmény és az első bécsi döntés után újjászerveződő második cseh-szlovák állam federalizálása a széthullásának hajnalán történt meg, a két évtizedig ígért szlovák és kárpátaljai autonómiák így nem a köztársaság békéjének zálogai, hanem az utolsó koporsószőgei lettek.

A szerző az 1938 végén és 1939 elején tartott két választást kívánja bemutatni. A kutatás bevallott eredeti célja az 1938. december 18-ai első szlovákiai választások magyar szemszögéből történő bemutatása volt (10. p.). Azonban a kutatás közben rájött, hogy egyrészt a többi nemzetiség szempontjából is érdemes bemutatni a választást, másrészt a hozzá időben közellevő kárpátaljai sojzm választásával együtt érdemes bemutatni, harmadrészt pedig az általános légkör és a választásokhoz vezető út felvázolása nélkül a történet a „levegőben lógna”. Így lett a kötetből a köztársaság végnapjait bemutató munka.

Popély Árpád több állam levéltáraiban kutatott (bár nem túl sok eredménnyel, ami nem az ő, hanem a fennmaradt források hiányának hibája). Igyekezett a teljes szakirodalmat felhasználni, ami magyar nyelven nem számottevő, cseh és szlovák nyelven sem kielégítő, ellenben az ukrán szakirodalom már sokkal jobban áll, legalábbis darabszámát tekintve, ugyanis az 1939-es esztendő az ukrán nemzetértörténet és nemzetpolitika szempontjából nagyon fontos dátum. Ezenfelül német és lengyel irodalmat is használt. A szerző igyekezett a kor sajtóját is felhasználni, természetesen cseh, szlovák, magyar, német, ruszin és ukrán szempontból is.

Számomra érdekes volt az első szlovák választójogi tervezet azon részének bemutatása – végül ez kikerült az elfogadott választójogi törvényből –, hogy a cseh személyek szavazati joga ellen bevetett egyik taktika a választójog illetékességéhez kötése volt, az állampolgárság helyett, ami az odaköltözött cseh hivatalnokok nagy részét megfosztotta volna a választói jogától. Ezen azért akadt meg a figyelmem már első olvasatra, mert az ún. községi illetőséget 1919-ben az Osztrák–Magyar Monarchia és a születő Csehszlovákia törvényi szabályozásának különbözőségei alapján a magyarok tömeges állampolgársági jogtól való megfosztására alkalmazták az országban.¹

A választás szótári értelemben nem volt választás, ugyanis egyetlen listát lehetett elfogadni vagy elutasítani. A szerző alaposan felvázolja, hogyan számolták fel a többpártrendszert 1938 őszén, a választások kiírása pedig úgy történt, hogy a törvényi szabályozásnak köszönhetően csupán pár óra volt a listaállításra, ami még inkább kizárta bármiféle ellenzéki lista felállítását (34–36. p.). A választásokat november 26-án, szombaton írták ki és 27-én vasárnap délig kellett leadni a listákat az érvényes ajánlásokkal. Bár az akkori magyar választási rendszerhez képest igen csak kisszámú ajánlás is elég volt.²

- 1 Az alkalmazáshoz l.: Godzsák Attila: *Egy emlékkönyv és két tanárnő története az 1919-es felvidéki főhatalomváltás során*. In Nyiri Péter (szerk.): *Széphalom – A Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve*, 27. Sátorlajújhely, 2017, 385–399. p.
- 2 A szlovák választási jogban országos listák voltak, elméletileg minden pártnak vagy pártszövetségnek egy listája, 100 választópolgár aláírásával ajánlásával. Ehhez képest Magyarországon az 1938. évi szabályozás értelmében az egyéni választókerületben 500, a listás kerületekben a listához pedig 1500 választó saját kezű aláírásához volt szüksége minden pártnak vagy jelöltnek, ha nem volt ún. országos párt, mely bonyolult fogalom törvényi definiálására nincs hely most, ha

Így csupán egyetlen, 100 tagú lista volt, melyen az előzetes ígéretekhez képest jóval kisebb mértékben szerepeltek a Néppártba beolvasztott korábbi pártok képviselői és a nemzetiségek képviselői. Ráadásul a 100 főből nem is mindegyik volt „bejutó hely”, hiszen a választópolgárok száma alapján 75 bejutó jelölttel kalkuláltak (52. p.).³ A magyarság képviselőjében Esterházy János szerepelt a 17. helyén a listának és egy további jelölt 77-ként. A bécsi döntés után Szlovákia lakosságának 85%-a volt cseh vagy szlovák (53. p.), a listán aránytalan volt a nemzetiségek (német, ruszin és magyar) képviselőinek száma, főként a biztos bejutó helyeket tekintve.

A kampányról szóló fejezetben (54–62. p.) a szerző kiválóan kifejti, hogy a szokásos értelemben vett – és Csehszlovákia korábbi választási kampányaihoz képest sem – nem zajlott választási kampány, ugyanis nem volt több lista, amelyek egymással versengtek volna, hanem inkább zsidó- és csehellenes propaganda-hadjárat zajlott az országban. Nem hagytak semmiféle ellenkampánynak teret, a távolmaradást vagy a lista elutasítását fontolgatókat pedig igyekeztek megfélemlíteni. Egyedül a kommunistáknak és a ruszinságnak voltak kisebb próbálkozásai ellenkampányra. A Néppárt vezetése leginkább a németiséget próbálta megnyerni maga számára a nemzetiségek közül, közös rendezvények és német nyelvű propaganda segítségével.

A kampány kapcsán érdekes adalék, hogy a Néppárt a zsidókat okolta a bécsi döntésért (57. p.), az illegális kommunista röplapok pedig a Néppártot (61. p.).

A többségében zempléni és szepességi kelet-szlovákiai ruszinság Kárpátaljához való csatlakozási igénye – még népszavazást is jónak láttak volna – addig állott fenn, míg az Avgusztin Volosin vezette ukranofil irányzat nem került hatalomra (72. p.), ez után az auto-

pedig annak minősült, akkor is egyéniben 150 aláírás kellett minden jelöltnek és 750 minden listához. Országos lista a szabályozás szerint nem létezett.

- 3 Erről később még lesz szó.

nóm Szlovákiában képzelték el a jövőjüket, azonban a Néppárt a csehek és a zsidók után leginkább a ruszinokat igyekezett kiszorítani a politikai életből.

A választástörténettel foglalkozók számára adalékok, hogy a választójog 21 évre szállt le 24-ről, választható pedig az volt, aki betöltötte a 30. életévét és legalább két éve Szlovákia területén lakott. A mandátumok száma a korábbiaktól eltérően nem volt meghatározva, hanem 20 000 szavazat kellett egy jelölt bejutásához és 15 000 maradék szavazat. A részvétel kötelező volt – a távolmaradók pénzbírságra vagy börtönre számíthattak –, a szavazás pedig (elviékben) titkos (84. p.). Kétféle voksolás létezett, „igen” szavazatnak számított, ha a szavazólapot borítékban bedobták az urnába és „nem” szavazatnak, ha a borítékot üresen dobták be. Az egyik trükk az volt a nemmel voksolók ellen, hogy több helyen az ablak elé tették az urnákat, hogy a bevilágító napfényben látszódjon, ki szavaz üres borítékkal (87. p.).

A voksolás további különlegessége volt, hogy külön választóhelyiségek voltak a szlovákok, csehek, magyarok, németek és zsidók számára (88. p.).

Sem a kampányt, sem pedig az eredményeket nem érdemes és nem is lehet a fentiek miatt összevetni a korábbi – akár az annak az évnél a tavaszán tartott – választásokkal.⁴

A választásra jogosultak 92,7%-a jelent meg, akik közül 96,6% szavazott igennel a listára. A leadott szavazatok (1 260 261) 63 képviselő bejutásához voltak elegendők (94–95. p.).

Érdemes megemlíteni, hogy voltak járárok, ahol igen magas volt a nemek vagy a távolmaradók aránya. Ilyen volt a Gölnicbányai járás, ahol még a jogosultak 90%-a sem vett részt és a megjelenők közül is csupán 81% voksolt igennel (ez épphogy 73%-os támoga-

tottságot jelentett). Pozsony városában sem érte el a részvétel a 86%-ot és a közel 5%-os elutasítás sem számított kevésnek. A Mezőlaborci járásban a megjelentek 60,9%-a voksolt nemmel, és hozzávéve a bojkottálók arányát is, a választójogosultaknak csak 35,7%-a támogatta a listát (95–97. p.). A járásban egyébként jelentős ruszin kisebbség élt, amire még kitérünk. A büntetéstől való félelem miatt nem annyira a bojkottot, hanem inkább a kevésbé feltűnő ellenszegülést, a nemmel való voksolást választották többen, annak reményében, hogy nem lesz retorzió. A cenzúrázott sajtó azonban nem közölte a gyengébb körzetek adatait, csupán a számára is kedvező nagytámogatottságú körzeteket vagy a végeredményt (azt is kicsit eltúlozva).

A voksolás a néppárti megnyilvánulások alapján „a világ legfejlettebb nemzetei közé” emelte a szlovákokat, ahogy Karol Sidor, a Hlinka Gárda főparancsnoka fogalmazott: „Mi, szlovákok ma a németek és olaszok mellett Európa harmadik nemzete vagyunk, akik bebizonyítottuk, hogy a rezsim azonos az egész nemzet gondolkodásával és akaratával.”

A lista elutasítása többnyire az evangélikusokra és a ruszinokra volt jellemző. A bécsi döntés után – az 1930-as csehszlovák népszámlálás alapján – 45 olyan település maradt az országban, ahol a magyarok aránya meghaladta a 20%-ot (99. p.). Nehéz rekonstruálni e községek adatait, azonban a zoboralji magyar községeket sikerült Popély Árpádnak. Eszerint a községek nagy részében 99% fölötti volt az igenek aránya a leadott szavazatokból, bár a távolmaradók számát nem ismerjük. Egyedül Nagycétény eredménye szembeötlő, ahol csupán 64,7% volt a listatámogatások száma (100. p.). Mivel a sajtó csak a számára kedvező adatokat közölte, nem kizárható, hogy a többi magyar településen kisebb volt az igenek aránya. Erre enged következtetni néhány korábbi sajtóhír, melyek szerint egyes magyar községek Magyarországhoz való tartozásának kívántak hangot adni ellenszavazatokkal, továbbá néhány alsó-szavességi német város ugyanígy fog cselekedni (101. p.). Egyébként a német városok többnyire magas arányban szavaztak igennel a listára, ez alól az alsó-szavességi települések jelentenek

4 Csehszlovákia korábbi szavazásairól magyar szemszögből I. Angyal Béla: A csehszlovákiai magyarság választói magatartása a két világháború között. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2001/1.

kivételt. Alsómecenzéfen 31%-os, Stószon pedig csupán 24%-os eredményt ért el a lista! De még a szomszédos szlovák Ájfalucskában is csak 20% volt az igenek aránya (103. p.). Érdekes, hogy ezekben a német falvakban az új határok miatti elégedetlenségük miatt – a bécsi döntés nem csatolta Magyarországhoz őket – az 1938 szilveszteri rendkívüli népszámláláson sokkal többen vallották magukat magyarnak, mint 1930-ban. Ez a németek szimpátiakifejezését jelentheti (103–104. p.).

A ruszinok elutasító magatartásának vizsgálatahoz az Ólubói járás településeinek fennmaradt adatai nyújthatnak támpontot. A járásban összességében 83,6% volt az „igenek” aránya (96. p.). Azonban ha külön vizsgáljuk a településeket, akkor azt kapjuk, hogy a szlovák településeken többnyire 100%-os az igenek aránya, míg a ruszin településeken 4,9% és 100% között igen széles skálán ingadozik az igenek aránya (14 településből 6-on nem éri el az 50%-ot) (105. p.).

Tíz járás esetében fennmaradtak statisztikák, Popély Árpád összegyűjtötte őket. Ezek alapján tudjuk, hogy az ottani cseh választópolgárok 14,6%-a, a zsidók 10%-a, a magyarok 9,7%-a, a szlovákok 5,7%-a és a németek 4,3%-a maradt távol a választástól. Nemmel pedig a csehek 9,7%-a, a magyarok 4,6%-a, a szlovákok 0,8%-a, a németek 0,6%-a és a zsidók 0,3%-a szavazott (106. p.).

A leginkább elutasítók még az evangélikus települések voltak, melyek eleve kevésbé támogatták a néppártot a korábbiakban is, és az, hogy jelenleg a listán is alulreprezentáltak voltak, tovább növelhette a szakadékot. Volt olyan evangélikus település is, ahol 80% elutasította a listát (107. p.).

Országgyűlés már volt, azonban helyszín még nem. Eredetileg két lehetőség merült fel, az egyik a pozsonyi városi Vigadó épülete, a másik pedig a Mezőgazdasági Múzeum (ma Szlovák Nemzeti Múzeum) volt. Végül a volt Vármegyeháza épülete adott otthont a szlovák országgyűlésnek egészen 1945-ig, alakuló ülésének pedig először a pozsonyi egyetem dísztermét választották ki, de végül az is az egykori vármegyeházán volt (111–113. p.).

Ez után a szerző mind az alakulási ülést, mind a rákövetkező két ülést bemutatja,

melyek közül az utóbbi az autonóm Szlovákia utolsó, és a „független” Szlovákia első ülése is volt. Majd röviden a képviselők fluktuációjára is kitér az 1945-ös feloszlatásig, és az országgyűlés utóéletét is megismerhetjük.

A könyv második része a kárpátukrán szojm megalakulásának történetét mutatja be. A szerző mintegy felvezetésként helyesen állapítja meg, hogy a ruszinság identitásbeli, kulturális és politikai megosztottsága miatt nehezen tudott fellépni egységesen, hiszen két nagy irányzat, az ruszofil (orosz irányultságú) ruszin és az ukranofil állt egymással szemben. A két csoport identitásának különbözősége még nyelvhasználatukban is különbözött, hivatalosan is kérdéses volt, hogy ukrán, orosz vagy ruszin nyelvjárást alkalmazzanak. A ruszinság autonómiavágya ugyanúgy 1919 óta fennállt, mint a szlovákságé. Emellett a ruszinok a korábban nem létező kárpátaljai közigazgatási – tartományi – határvonalat is szerették volna az etnikai határok alapján nyugatabbra tolni egészen Poprádig, ugyanis addig tartott a ruszin etnikai határ, szlovákiai központjuk pedig Eperjes volt (133–135. p.). Azonban ez a kérdés háttérbe szorult, miután az ukrán irányzat – német és cseh támogatással – felülkerekedett. Majd megvalósult a pártok és szervezetek betiltása, működésük felüggesztése a szlovák részhez hasonlóan.

Az autonómiatörvény és az abban foglalt választási törvény a szlovákból indult ki, a választás azonban bizonyos pontokban különbözött a szlováktól. A mandátumok számát nem a leadott szavatoktól tették függővé, hanem úgy szabályozták, hogy minden egyes népcsoport 20 000 tagjára essen egy képviselő (144. p.).

Szlovákiához hasonlóan egypárti választást tartottak, annyi különbséggel, hogy itt sikerült ellenzéki listákat leadni, amiket azonban – természetesen – elutasítottak (148. p.). Bár itt tíz nap állt volna rendelkezésre a listák leadásához, ami szintén kevés idő volt, de a választások kiírásának hírére vissza is tartották, így – bár még mindig több, mint Szlovákiában, de csak – két nap állt rendelkezésre azok leadására (149. p.).

A kampány hasonlóan zajlott a szlovákia-éhoz (165. p.). Az egyetlen listán egy-egy cseh,

román és német jelölt is helyet kapott, és bár jócskán nagyobb volt a magyarok és zsidók létszáma, mégsem kaptak helyet – még a 20 000 főt meghaladó létszám ellenére sem, holott a másik három említett népcsoport el sem érte a 20 000 fős lélekszámot (163.; 170. p.).

A választási rendszer egyik különlegessége az volt, hogy itt Szlovákiával ellentétben meg volt szabva a képviselőház létszáma – 32 tag –, az egyetlen listának köszönhetően így még azon sem lehetett izgulni, hogy kik kerülnek be, hanem előre tudható volt a szavazatok mennyiségétől és arányától függetlenül, hogy a rajta szereplő 32 név jut be (162. p.).

Előzetesen minden kisebbség támogatását fejezte ki a listával kapcsolatosan, még ha nem kapott is helyet a listán – mint a szlovákok és zsidók –, a magyarok kivételével (177. p.).

A választások sokkal nagyobb nyomás alatt zajlottak, mint Szlovákiában. Egyeseknek átlátszó borítékot adtak, másoknak, ha észrevették, hogy üres borítékkal – azaz nemmel – voksolna, új lapot adtak a kezébe, hogy rakja bele, a Szics Gárdisták pedig több szavazatot is leadtak. Egyes hírek szerint még így sem kapta meg a lista a szavazatok 20%-át. Ellenben a kormányhírek szerint 93%-ot kaptak (192–194. p.).

Új taktika volt a szlovákiai választásokkal szemben, hogy egyesek „hamis” ellenzéki listát dobtak be a borítékba, amit magukkal vittek otthonról (190–191. p.). Azonban egyes források szerint a nem hivatalos „ellenzéki lista” leadott voksokat is a kormánypárthoz számolták (199. p.).

A választások hivatalos eredménye 94,3%-os részvétel és 92,4%-nyi „igen” szavazat volt (196. p.). A hivatalos adatok szerint 18 településen haladta meg a nemek aránya az igenekét, amik között voltak német és ruszin falvak is, nem csak magyarok (198. p.).

Pontos képet sosem fogunk tudni alkotni róla, egy dolog biztos, a kárpátaljai választás még inkább „kézi vezérelt” volt, mint a szlovákiai.

A választást utólag többen is támadták, a Választási Bíróság elé különböző beadványok érkeztek (214. p.). A beadványok ügyét nyitva tartva, több halasztás után végül március 21-

ére hívták össze az alakuló ülést, Husztra. Az autonóm kormány ülése azonban már nem tudott megvalósulni Cseh-Szlovákia széthullása miatt. Bár március 15-én az országgyűlés kikiáltotta a függetlenséget, de a tisztavirágéletű független Kárpáti Ukrajnát a magyar hadsereg söpörte el. A kárpátaljai politikusok későbbi élete végére nagyrészt a Szovjetunió tett pontot, akár ukrán irányultságú, akár magyarbarát ruszinoofil, akár ruszofil politikát folytattak (225–226. p.).

A könyv egyik fontos, de ki nem mondott üzenete az olvasók számára az, hogy óvatosan kell a „mi lett volna ha” kérdésével bánni a bécsi döntés kapcsán is, illetőleg mindig mérlegelni kell, hisz bizonyos helyzetek nem állandóak.

A döntéssel Magyarországhoz visszakerült magyarság a kezdeti öröm utáni elégedetlenségét szokás napjainkban is kihangsúlyozni, egyebek között a fizetések, a demokrácia és a zsidóság helyzete kapcsán. Azonban a könyvben bemutatott változásokon keresztül látható, hogy a „Minden drága, vissza Prága!” jelszó igen rövid időn belül eleve értelmét veszítette, hiszen nemcsak hogy 1939 tavasza után Prágához nem tartozhattak volna, ha nincs a döntés, akkor sem – ugyanis megszületett az önálló (?) Szlovák Állam –, hanem „ahhoz a Prágához”, amit ismertek, végképp nem, ugyanis a Magyar Királyságtól demokratikusabb berendezkedésű Csehszlovák Köztársaságot egy önállóan csak túlzással nevezhető Cseh-Morva Protektorátus és egy demokráciának csak túlzással nevezhető, fasizálódó Szlovákia váltotta. Míg a kassai visszaemlékezések is általában kiemelik, hogy a köztársaság zsidósága számára nyugodtabb légkörre jött a zsidótörvényeket alkotó Magyarország, elfelejtik közben, hogyha a területet nem csatolják Magyarországhoz, vélhetően a kassai zsidóság élete is gyorsabban fordult volna rosszabbra, hisz Szlovákiában hamarabb kezdődtek a pogromok és a deportálások.

Godzsák Attila

Bauko János: Társadalom és névhasználat. Magyar névtani kutatások Szlovákiában. Magyar Névtani Értekezések 8, Budapest, 2019, 228 p.

A Magyar Névtani Értekezések c. sorozat 8. köteteként látott napvilágot a Magyar Nyelvtudományi Társaság és az ELTE BTK Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszékének együttes gondozásában Bauko János legújabb névtani szintézise. A szerző eddigi munkásságának, tanulmányainak és habilitációs dolgozatának mintegy summázatát találjuk az alább ismertetett kötetben. A szerző a határon túli névkutatás elismert szakembere, aki csaknem húsz éve folytat nyelvészeti kutatásokat. Munkájáról elmondhatjuk, hogy az azt megalapozó gyűjtés és a feldolgozás kellően alapos, módszertanilag jól előkészített, és külön érdeme, hogy innovatív módon érvényesítette benne a tudományterületet már néhány éve megfertőző szocioonomasztikai szemléletet.

A kötet az előszón és a dolgozatot záró felhasználói irodalom jegyzékén kívül tíz főfejezetből áll. Az egyes főfejezetek további alfejezetre tagolódnak.

Az első főfejezet két részmátát ölel fel: a szerző egyrészt kijelöli a névtan helyét a tudományok rendszerében, másrészt röviden áttekinti a társadalom és névhasználat összefüggéseivel foglalkozó szocioonomasztika kutatási területeit. Utóbbi elsősorban a szlovákiai magyarok névhasználatából vett példák segítségével szemlélteti. A könyv ezen részeinek megszületése nem előzmény nélküli, hiszen a *Bevezetés a szocioonomasztikába* című egyetemi jegyzetében is hasonló kérdéseket fejteget. Ebben a főfejezetben terítékre kerül a névpolitika, a névtervezés, a kisebbségi névhasználat, a névváltoztatás, a névkontaktológia, a névdívat, a névattitűd; valamint a névhasználat és az életkor, nemek, felekezetek, társadalmi rétegek, csoportok stb. összefüggéseinek vizsgálata. A második fejezetben bemutatja a szlovákiai névtani kutatások történetét. A szlovák névtudomány eredményei mellett kitékint a szlovákiai magyar névtani kutatások eredményeire is. A lista terjedelmes, hiszen a monografikus kiadványok mel-

lett a témával összefüggő tanulmányokkal is foglalkozik. Külön veszi lajstromba a helynevekkel foglalkozó dolgozatokat, valamint a személynévvel és egyéb névfajtákkal foglalkozókat is. A főfejezet végén nem feledkezik meg a szlovákiai magyar névkutatás feladatairól sem, de szól a névtannak a filológiai irányultságú egyetemi képzésben is megjelenő létjogosultságáról is. A harmadik főfejezetben elsősorban terminológiai kérdésekkel foglalkozik: összeveti a magyar és szlovák (szláv) névtani terminológiát. Fontos megállapításokat tesz: míg a magyar névtudományra a belső keletkezésű terminusok, a szlovák (szláv) névtanra az idegen eredetű szakkifejezések használata jellemző. Végezetül a magyar és szlovák névtani terminológiával kapcsolatos aktuális munkálatokra, kiadványokra fordítja a figyelmet. A negyedik fejezetben a rendszerváltozást követő szlovákiai kisebbségi névpolitika jellemzőiről értekeznek. A „táblaháború” és a „névháború” kifejezések jól szemléltetik a szlovákiai magyarok küzdelmeit a hely- és személynév hivatalos használatára vonatkozóan. A kisebbségeket érintő szlovákiai névtörvényeken túlmenően foglalkozik az európai dokumentumokkal (Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartája, Keretegyezmény a nemzeti kisebbségek védelméről) is. Az ötödik fejezet a szlovákiai tulajdonnevek standardizálásával és az anyanyelvi névtervezéssel foglalkozik. Tapasztalataira támaszkodva ismerteti azokat a munkálatokat és erőfeszítéseket, melyeket a személy-, hely- és intézménynévtervezés során az ügyben érintett kutatók és szakemberek végeztek. Az egységes intézménynévjegyzékek segítséget nyújthatnak a fordítóknak, a sajtó munkatársainak, a közigazgatásban dolgozóknak stb. A szerző a fejezet végén beszámol a készülőben levő magyar–szlovák keresztnévszótárral kapcsolatos munkálatokról is, melyet akár az anyakönyvi hivatalokban is használhatnak segéd-eszközként. A hatodik fejezetben (*A tulajdonnév identitásjelölő funkciója*) a címben megjelölt fogalomról kívül foglalkozik a név és identitás összefüggéseivel. A tulajdonnév funkcióit magyar, szlovák és cseh szakirodalom alapján foglalja össze. Kiemeli, hogy a név mint társadalmi meghatározottságú identitásjel utal az

önmagunkkal való azonosság vagy valamely csoporttal való azonosulás érzésére, élményére. A nyitrai egyetemisták körében végzett névattitúd-vizsgálatok eredményeiről is olvashatunk ebben a részben. A kérdőíves módszerrel történő vizsgálatban a szerző arra kereste a választ, vajon a hallgatók pozitívan vagy negatívan viszonyulnak-e saját család- és keresztnévükhöz; személynevük milyen névalakban van bejegyezve hivatalosan az anyakönyvben, hivatalos okmányokban. Arra is kíváncsi volt, hogy terveznek-e a jövőben névváltoztatást; milyen keresztnévet választanak a leendő lány- vagy fiúgyermeküknek, illetve milyen formában anyakönyveztetnék család- és keresztnévüket, mely névalakokkal szólítják meg őket mások stb. A hetedik főfejezet (*A keresztnévdívat változása Szlovákiában*) bemutatja a szlovákiai keresztnévdívat változását, majd kitér a keresztnévek anyakönyvezésekor használatos névjegyzékekre, névkönyvekre Szlovákiában és Magyarországon, de szemügyre veszi a névdívat változását befolyásoló tényezőket, a keresztnévadás indítékait, valamint a magyar-szlovák kétnyelvű környezetben jelentkező névadási, névviselési, névhasználati sajátosságokat is. A szlovákiai kisebbségekhez tartozó személyeknek lehetőségük van a név anyanyelven való bejegyzésére, a keresztnévválasztás során gazdagabb névkincsből, kisebbségi és többségi névállományból egyaránt válogathatnak. A nyolcadik főfejezetben a szerző a szlovákiai magyarok személynévhasználatában jelentkező kontaktusjelenségekkel foglalkozik. Külön tárgyalja a család- és keresztnévekben előforduló eseteket, de a bece- és ragadványnevek körében tapasztalt kontaktusjelenségeket is górcső alá veszi. A fejezetet összegző sorokban megállapítja, hogy a magyar-szlovák kétnyelvű környezet hatással van a szlovákiai magyarok névválasztására és névhasználatára. A szlovákiai magyarok bece- és ragadványnév-használata magyardominánsnak tekinthető. A magyar névviselők szlovák nyelvből származó bece- és ragadványneveket is viselhetnek. A kétnyelvűséget és a névszemiotikai tájképet taglaló kilencedik főfejezet a szlovákiai magyar települések vizuális tulajdonnév-használatát mutatja be. Szlovákiában a magyar

nyelvű településeken erősödik a magyar nyelv vizuális megjelenése, hiszen a névtáblákon, egyéb felületeken a szlovák névformák mellett magyar személynévalakok egyaránt előfordulhatnak. A szlovákos névformák gyakoribbak, de megfigyelhető a kettős személynévhasználat is, egyes felületeken azonban a magyar névalakok dominálnak. A helynév-szemiotikai tájkép mellett foglalkozik az intézménynév-szemiotikai tájképpel, de a személynév-szemiotikai tájképpel is. Helyeselhető a szerző azon megállapítása is, hogy az utóbbi években egyes szlovákiai magyar többségű településeken a magyar identitású jogi és természetes személyeknek, a helyi önkormányzatoknak köszönhetően terjed az anyanyelvi névhasználat, gyakrabban jelennek meg magyar nyelvű feliratok. A könyv záró fejezetében, a tizedikben a magas-tátrai magyar-szlovák hegynévpárokat elemzi. Meghatározza a *hegynév* fogalmát, majd foglalkozik a névrészként használatos hegyrajzi köznevekkel. Továbbá bemutatja a magas-tátrai helyneveket tárgyaló alapvető névtani vonatkozású szakmunkákat. A hegynévpárokat a névadás indítékának szempontja szerint csoportosította.

A kötetet bezáró felhasznált szakirodalom bőségesen tartalmazza a vonatkozó névtani tárgyú bibliográfiát, mintegy segítséget nyújtva a névtan iránt érdeklődő szakembereknek és laikusoknak.

Bauko János munkájának szerkezete logikus és átgondolt, nyelvezete kifogástalan, nyelvi szempontból is kiállja a tudományosság próbáját. Bízvást állíthatjuk, hogy monográfiája által nemcsak a szlovákiai magyar, hanem a Kárpát-medencei térség névtani kutatásai is jelentősen gazdagodtak. A kiadványt bátran ajánljuk az egyetemi hallgatóknak, a névtan szakembereinek, de haszonnal forgathatják a nevek iránt érdeklődő laikusok is.

Angyal László

Grendel Lajos: A modern magyar irodalom története. Magyar líra és epika a 20. században. Második, bővített kiadás. Dunaszerdahely–Budapest, Kalligram, 2019, 544 p.

A mivel foglalkozol mostanában? kérdésre Grendel Lajos 2017 végén a következő választ adta Bene Zoltánnak a Korunkban:⁵ „Egyrészt hamarosan megjelenik A modern magyar irodalom története című művem bővített kiadása, s közben az emlékiratomon is dolgozom, amelyből nemsokára olvashatóak lesznek részletek folyóiratokban.” Nos, az emlékiratra még várunk kell, az irodalomtörténet bővített kiadása azonban már megjelent könyv alakban, két évvel azt követően, hogy szerzője hamarosan ígéri a megjelenését. Sajnos, posztumusz mű lett.

Kissé zavaró, de talán a szerző 2018 végi hirtelen elhunytával magyarázható, hogy a vaskos kötethez készült Bevezetés az eredeti, 2010-es keltezésű, vagyis Grendelnek már nem volt ideje új előszót írnia, vagy nem tartotta fontosnak, vagy ennek új változatát akarta a nagy munka végére hagyni. A „bővítvények” sem jelölték, ez persze érthető, így az első és a bővített második kiadás közti eltérések csak az mérheti föl, akinek mindkét kötete megvan. Akinek nincs, az beérheti a kiadó honlapján közölt rövid jellemzéssel: „Másképpen pedig új fejezeteket írt a két világháború közötti az ún. konzervatív irodalom (Tormay Cécile, Szabó Dezső, Nyírő József, Bánffy Miklós, stb.), vagy a határon túli (Kányádi Sándor, Végel László, Fülöp Antal) és a kortárs irodalmunk (Hernádi Gyula, Ágh István, Tóth Erzsébet) képviselőiről.” (A jellemzés első zárójeles felsorolásából kimaradt Wass Albert, nem baj, hívei úgyis rátalálnak a bővített kiadásban.) Egyes fejezetek (pl. Kosztolányi, Szabó Dezső) árnyaltabbá váltak, az újak közt ott találjuk pl. Fülöp Antal Piszkos ember c. regényének nagyon jó elemzését.

Még a szlovákiai magyar illetőségű szerzőkhöz: Tözsér Árpád (393–396. p.) maradt, természetesen, csak kár, hogy leragadt Pécsi Györgyi 1995-ös monográfiájánál, holott egy évvel az első kiadást követően már Grendel rendelkezésére állt Németh Zoltán korszerűbb monográfiája (Az életmű mint irodalomtörténet. Tözsér Árpád), szintén a Kalligram kiadásában. Enyhén furcsa egyébként, ahogy Grendel Lajos az ún. „kisebbségi szerzők” művébe emelése mellett érvel az előszóban: „A könyvemben említett vagy részletesebben tárgyalt határon túli szerzők helye a 20. századi magyar irodalom legjobbjai között magától értetődő és megkérdőjelezhetetlen.” Ha magától értetődő, miért szükséges külön kitérni rá? Aztán pedig: milyen írói életmű az, amelyik megkérdőjelezhetetlen? Alighanem a halott, a reflektálatlan. Másfelől épp a szerző az, aki megkérdőjelezhetővé tesz kötetében szereplő „határon túli” írókat, pl. Duba Gyula és Dobos László elemzést nem nyújtó portréja (430–431. p.) iskolapéldája lehetne a díszpintységnek, a kötelezően letudandó enumerációnak. Dobosnál (hasonló esetekkel ellentétben) a kötet nem jelzi, hogy időközben elhunyt.

Az irodalomtörténeti összefoglaló első (Kálmán C. György az ÉS-ben)⁶ és az őt követő két releváns olvasója-kritikusa, Németh Zoltán és Benyovszky Krisztián (a Kalligram folyóirat 2011. márciusi és áprilisi számában) nagyjából három szemléletbeli melléfogást ró fel neki. Mégpedig azt, hogy Grendel, noha maga is hivatkozik a kortárs irodalomtudomány nagyjaira, kárhóztatja őket mint a kánont megszabó, csőllátású alakokat (Németh Zoltán szerint Grendel irodalomtörténete a vádlott, a bűnös szerepébe kényszeríti az irodalomtörténeészeket); másodjára, hogy több irodalomtudományi (és eszmetörténeti) beszédmódot ötvöz egybe, így értékelései hol innen, hol pedig másunnan eredeztethetők, s ez az

5 <https://www.helikon.ro/nem-hunyhatjuk-be-a-szemunket-beszelgetes-grendel-lajossal/>

6 L. Kálmán C. György: Vitaképes történet. ÉS, 2010. okt. 1. <https://www.es.hu/cikk/2010-10-02/kalman-c-gyorgy/a-vitakepes-tortenet.html>

eklektikusság normává lép elő; végül pedig, hogy olyan írók-költők méltatását, sőt észrevételét hiányolja, akiké éppenséggel munkája írásakor ível fel.⁷ Benyovszky Krisztián például idézi az első kiadás egyik lapszusát, mely szerint Kaffka Margitot „nem feledték el teljesen, de nem is emlegetik gyakran. Ettől persze még lehet nagy író, akit az utókor előbb vagy utóbb a keblére ölel. Ennek azonban ma nem nagy a valószínűsége. Pedig írt remekműveket is, s ha csupán egyet, a halhatatlansághoz ez is elég”. (Benyovszky Krisztián: [E]ldöntetlen. Németh Zoltán kritikáját olvasva. Kalligram, 2011/4., 20. évf. 94. p.) (Nagyon ötletes amúgy, hogy Benyovszky még Grendel egyik főszereplőjének nevét is beemeli a címbe.) Majd tételesen felsorolja, hogy Kaffka Margitról az ezredfordulón mennyi minden jelent meg, a róla szóló monográfián kívül is, így zárva a tételek hosszú sorát: „nyilvánvaló, hogy Kaffka Margit sem agyonhallgatott, sem alulkanonizált szerzőnek nem tekinthető.” (Uo.) Sajnos, az inkriminált négy mondat változatlanul benne maradt a második kiadásban

is (az „ez is elég” változott „ennyi is elég”-re). Márpedig ha benne maradt a kritikus által felsorakoztatott tények ellenére, azt kell gondolnunk, Grendelnek már nem volt ideje és alkalma a Kaffka-portrén igazítani egyet – elég lett volna pl. ez idézett négy (hangsúlyozom: téves) mondatot elhagynia. Vagy: ha neki nem állt ez módjában, a szerkesztőnek kellett volna megtennie. Hiszen a szerkesztő végül a szerző barátja, társa, segítője, őrangyala, s ami hibás, azt simán javítja.

Nem baj. Grendel Lajos irodalomtörténetének sok jó passzusa kárpótolhat bennünket, vannak nagyon pontos és nagyon fontos észrevételei, meglátásai, olvasatai. Ahogy már Kálmán C. György is írja az első kiadásról: „kifinomult, nagyon is új szempontokat megmozgató elemzések, kis átrendezések, új nevek, elgondolkodtató hangsúlyok.” Főleg azokról, akiket láthatóan-olvashatóan szeret. Merthogy, mint előszavában írja: „ebben a könyvben kénytelen voltam olyan műveket is szeretni, amelyeket máskülönben nem szeretek.” Pedig épp Grendel Lajosnak kellett a legjobban tudnia: nincs az a kényszerítő erő, amely az alkotót akaratára dacára bármire is rávehetné, mármint ma már nincs ilyen. Ismét csak Kálmán C. György könyvismertetőjére tudok hivatkozni: „Grendel tiszteletre méltó és sikeres vállalkozásának egyik legnagyobb erénye, hogy semmi erőszakosság, kizárólagosság, diktátum-jelleg nincs benne.”

Csanda Gábor

7 A Grendel-könyv recepciójáról összefoglalólag I. Sánta Szilárd 2011. nov. 8-án Érsekújvárott tartott beszámoló értékelését: https://www.watson.sk/index.php?option=com_content&view=article&id=1182&PHPSESSID=5f1d8c8c24ad85b9c4004c4578553054